

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи та інформатизації
Володимир ГАЛИК

17 жовтня 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Історія церкви та релігійної культури Центрально-Східної Європи
ранньомодерного періоду: методологія, історіографія, дослідницький
інструментарій

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 032 Історія та археологія
Освітньо-наукова програма Історія та археологія
Статус дисципліни вибіркова
Факультет історії, педагогіки та психології
Кафедра всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Мова навчання українська

Дані про вивчення дисципліни

Форма здобуття освіти	Курс	Семестр	Загальний обсяг дисципліни	Кількість годин						Вид семестрового контролю		
				Аудиторні заняття					Самостійна робота	Курсова робота	Залік	Екзамен
				Кредити ЄКТС	Разом	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття				
Очна	2	III	120/4	50	30	-	-	20	70	-	+	-
Заочна	2	III	120/4	13	8	-	-	5	107	-	+	-

Робоча програма складена на основі освітньої програми та навчального плану підготовки фахівців третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Розробник:

Леонід ТИМОШЕНКО, доктор істор. наук, професор

Походжено гарантом освітньої програми

Олег ПЕТРЕЧКО, доктор істор. наук, професор

Схвалено на засіданні кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін

Протокол № 8 від 31 серпня 2023 р.

Завідувач кафедри Олег ПЕТРЕЧКО

Підпис

Ініціали та прізвище

Схвалено на засіданні науково-методичної ради факультету

Протокол № 9 від 29 вересня 2023 р.

Схвалено на засіданні науково-методичної ради університету

Протокол № 8 від 17 жовтня 2023 р.

1. МЕТА ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета: дати аспірантам, які спеціалізуються в галузі середньовічної та ранньомодерної історії, фундаментальні знання з історії церкви Центрально-Східної Європи (Україна, Білорусь, Литва, Польща) як феномену історії суспільства, крізь призму різних християнських конфесій, сформувані уміння та навички про дослідницький інструментарій.

Розвинути у здобувачів вищої освіти такі компетентності:

Загальні компетентності:

- здатність проведення досліджень на відповідному рівні;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність спілкуватися іноземною мовою;
- навички міжособистісної взаємодії.

Фахові компетентності:

- здатність здійснювати наукові дослідження, володіти сучасною методологією, принципами та методами наукових досліджень;
- здатність до аналізу та критичної оцінки історичних джерел та наукової літератури;
- здатність інтерпретувати історичні явища та процеси, тенденції та закономірності, стереотипи та конфлікти певного історичного періоду та регіону, роль особистості в історії.

Програмні результати:

- аналізувати, критично оцінювати та інтерпретувати історичні, політичні, культурні події, явища, процеси, тенденції та закономірності, стереотипи та конфлікти певного історичного періоду та регіону;
- аналізувати та критично оцінювати історичні джерела та наукову літературу, інтерпретувати та використовувати отриману інформацію;
- володіти сучасною науковою методологією, принципами та методами наукових досліджень, здатність здійснювати наукові дослідження та презентувати їх результати;
- застосувати знання іноземних мов у професійній і самоосвітній діяльності;
- володіти сучасною науковою методологією, принципами та методами наукових досліджень, здатність здійснювати наукові дослідження та презентувати їх результати.

2. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс «Історія церкви та релігійної культури Центрально-Східної Європи ранньомодерного періоду: методологія, історіографія, дослідницький інструментарій» вивчається після дисципліни магістратури «Соціальна історія, ментальність, політична культура та уявлення суспільства ранньомодерної Східної Європи».

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ:

В результаті вивчення дисципліни здобувачі аспірантури повинні:

- знати типолого-видову класифікацію документальних історичних джерел;
- знати найбільші групи масових церковних джерел;
- знати засади кириличної та латинської палеографії;
- засвоїти основні досягнення історіографії;
- засвоїти сучасний методологічний інструментарій;
- самостійно і творчо інтерпретувати церковно-історичні джерела у контексті історико-культурних подій та явищ, на основі сучасної методології та дослідницьких технік;
- засвоїти засади вивчення корпусу полемічної літератури.

4. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінювання здійснюється за шкалами оцінювання: стобальною, національною і ЄКТС.

90–100 (A) – зараховано виставляється за виконання повного обсягу програми курсу та індивідуального завдання: аспірант володіє термінологічним апаратом через засвоєння понять і категорій, характеризує історіографічні явища та процеси; характеризує етапи розвитку латиномовних джерел; аналізує особливості комплексу епіграфічних джерел; знає загальні основи історичної методології; вміє працювати з джерельною базою; здійснює аналіз праць дослідників будь-якого періоду; вміє логічно будувати структуру наукового дослідження, застосовує відповідні методи його реалізації, здійснює кількісно-якісну інтерпретацію отриманих результатів; володіє операціями аналізу, синтезу, співставлення, порівняння історичних фактів та явищ для вирішення різноманітних науково-дослідницьких завдань;

82–89 (B) – зараховано виставляється за виконання повного обсягу програми курсу та індивідуального завдання, але аспірант критично проаналізував лише окремі аспекти проблеми; характеризує етапи розвитку латинської епіграфіки; розуміє визначення понять; аналізує особливості комплексу епіграфічних джерел; знає загальні основи історичної методології; вміє логічно будувати структуру наукового дослідження, застосовує відповідні методи його реалізації, здійснює кількісно-якісну інтерпретацію отриманих результатів; володіє операціями аналізу, синтезу, співставлення, порівняння історичних фактів та явищ для вирішення різноманітних науково-дослідницьких завдань; вміє сформулювати висновки і узагальнення, що спираються на теоретичні знання та достатньо аргументовані;

75–81 (C) – зараховано аспірант отримує, якщо демонструє достатні знання матеріалу, аналізує лише окремі аспекти читання латиномовних джерел; розуміє визначення більшості понять; вміє сформулювати загальні висновки, що спираються на теоретичні знання та достатньо аргументовані; в цілому характеризує етапи розвитку латиномовних джерел, однак виклад матеріалу недостатньо систематизований; аналізує особливості комплексу історіографічних джерел; знає загальні основи історичної методології; вміє працювати з джерельною базою; в аналізі латиномовних джерел зустрічаються окремі неточності, які самостійно виправляються; вміє логічно будувати структуру наукового дослідження, однак трапляються поодинокі недоліки в умінні здійснювати його оформлення.

67–74 (D) – зараховано аспірант отримує, коли у цілому характеризує етапи латиномовних джерел; відтворює та аналізує лише окремі аспекти розвитку латиномовних джерел; розуміє визначення деяких понять; формулює нескладні загальні висновки, що спираються на теоретичні знання та достатньо аргументовані, разом з тим спостерігаються значні прогалини в знаннях загальних основ історичної методології; недостатньо вміє працювати з джерельною базою; допускає помилки в побудові структури наукового дослідження, застосуванні відповідних методів його реалізації;

60–66 (E) – зараховано аспірант отримує за нечіткі, неточні визначення понять і категорій, недостатньо аргументовано характеризує етапи розвитку латинської епіграфіки; знання фрагментарні й неповно відповідають компетентності предмету; не вміє працювати з джерельною базою та здійснювати аналіз латинських написів;

35–59 (FX) – незараховано аспірант отримує, коли не виявив достатнього рівня знання про розвиток латиномовних джерел; більшість теоретичних питань не розкриті, не розуміє визначення необхідних понять; не володіє операціями аналізу, синтезу, співставлення, порівняння історичних фактів та явищ для вирішення різноманітних науково-дослідницьких завдань; у відповідях допущені грубі помилки; відсутня орієнтація у предметі вивченої дисципліни.

0–34 (F) – незараховано аспірант отримує, коли не виявив достатнього рівня знання про розвиток латиномовних джерел; теоретичні питання не розкриті, не розуміє визначення необхідних понять; не володіє операціями аналізу, синтезу, співставлення, порівняння історичних фактів та явищ для вирішення різноманітних науково-дослідницьких завдань; у відповідях допущені грубі помилки; відсутня орієнтація у предметі вивченої дисципліни.

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засобом оцінювання та формами діагностики результатів вивчення навчальної дисципліни є залік, який включає оцінювання виступів на семінарських заняттях, виконання індивідуального завдання, контрольної роботи.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вступ. Історіографічна основа та джерельна база курсу. Церква як третя складова суспільства України та Білорусі в XVI – XVII ст. Річ Посполита як регіон безпосередніх контактів різних релігійних культур.

Концепція *довгого тривання* Фернана Броделя і ранньомодерна Україна: два підходи до трактування проблеми. Хронологічні, географічні та геополітичні межі етнічної території України-Русі (XVI – XVII ст.). "Центрально-Східна Європа": суть та еволюція поняття. Концепт "степового кордону".

Предмет і завдання курсу. Джерела та історіографія ранньомодерної історії Східної Європи. Поняття релігійної культури. Історико-антропологічний підхід в історіографії.

Типолого-видова класифікація джерел до історії ранньомодерної церкви. Поняття масових церковних джерел.

Сучасні методологічні засади та інструментарій історико-церковних досліджень ранньомодерної доби.

Концепції *конфесіоналізації*: історіографічні витoki, представники, суть, історико-церковна компонента, проблема поширення на православний Схід Європи.

Поняття *організаційна структура* церкви: адміністративний апарат управління, ієрархічна вертикаль територіальної одиниці (намісництва, парафії, інститути церковного контролю). Правовий та конфесійний статус.

Ментальна географія: єпархії Київської митрополії як сакральний простір. Регіоналізм церковних структур. Локальна соціальна історія.

Загальнонаукові та загальноісторичні методи дослідження. Дослідницькі методи в галузі церковного права, еклезіології, богословських наук, історичної (християнської) антропології, соціальної історії, джерельної екзегези. Принципи контекстуалізації, цілісності й об'єктивності. Концепти Великого кордону й пограниччя, історичної пам'яті, модернізації (латинізація, озахіднення, цивілізування).

Концепція *ієротопії* (сакральних просторів) О. Лідова.

Концепції нормативного і пережитого християнства (*christianisme vécu*).

Метод парафразно-центонного цитування Біблії (біблійних ключів) (Р. Піккіо) як один із актуальних засобів дослідження середньовічної та ранньомодерної релігійної культури.

Історія Берестейської унії крізь призму історіографічних концепцій та джерел

Берестейська церковна унія – найвизначніша подія релігійної історії Східної Європи ранньомодерної доби. Роль церковних розколів та об'єднань у світовій історії.

Полемічна література XVI – XVII ст. та формування основних напрямів оцінки події. Історіографія XVIII ст.

Початок наукової історіографії. Історіографія доби романтизму та раннього позитивізму. Переваги та недоліки української історіографії раннього модернізму. Засади

та вплив школи М. Грушевського. Польська історіографія та її представники. Російська православна історіографія.

Історіографія міжвоєнного періоду. Повоєнна історіографія проблеми.

Західноєвропейська та північноамериканська історіографія ХХ ст.

Конфесійні наукові школи ХХ ст.: василіанська, римо-католицька, православна.

Сучасна історіографія та її представники.

Джерельна база дослідження історії Берестейської унії. Комплекс опублікованих джерел. Залучення різнотипних джерел. Архівна евристика.

Етноконфесійні та соціокультурні стереотипи суспільства (XVI – XVII ст.)

Етнічність і конфесійність. «Свої і чужі». Русь як «хрещений світ», «Slavia Ortodoxa». «Русь» і «руські» в наративних і актових джерелах. Берестейська церковна унія 1596 р. та її вплив на розвиток етноконфесійної структури суспільства. Інтелектуально-публіцистичні конфлікти: «за» і «проти» самоідентифі унії. «Slavia Unita». Релігійні конверсії. Міжконфесійні конфлікти на Волині та Правобережжі та участь у них шляхти.

Наближення до нації. Литвини і русини в XVI – першій половині XVII ст. Параметри самоідентифікації руської еліти і поспільства. Релігія, мова і «кров». Християни і нехристи. Образ «жида» в українській традиції.

Інституційна історіографія історії Київської митрополії

Поняття інституційного розвитку церкви в ранньомодерний період. Підходи до вирішення проблеми в історіографії XIX – XX ст.

Сучасні дослідження інституційного розвитку Київської митрополії: М. Дмитрієв, Б. Гудзяк, А. Гіль, І. Скович, Б. Лоренс, В. Говгера, Ю. Стецик, А. Міронович, С. Горін, П. Хомик, Д. Лисейчиков, М. Довбищенко, В. Вальчак, Д. Вереса, Л. Тимошенко.

Історія церковних братств як історіографічна проблема. Сучасна історіографія.

Книжкова культура римо-католицької, протестантської, православної та унійної спільнот

Історія книжкової культури ранньомодерної доби: вступ до проблеми вивчення.

Основні типи римо-католицької та протестантської релігійної книжності.

Кирилична (православна і унійна) релігійна книжність. Класифікація літератури. Поняття кодикології стародруків. Значення каталогів стародрукованої книги. Значення текстологічних досліджень.

Польськомовна та латиномовна релігійна література.

Рукописна і стародрукована книга. Репертуар рукописної релігійної книги.

Особливості вивчення візитаційних протоколів, протоколів засідань церковних братств, уставів (статутів) та ін. масових церковних джерел.

Богословські засади вивчення історії релігійних культур

Богословські науки та їх роль в історико-церковних дослідженнях. Загальне християнське богослів'я та його засади, структура. Апофатична і катафатична теологія.

Основні підрозділи наукового богослів'я: еклезіологія, христологія, богородицезнавство, тріадологія (науки про Трійцю) та культури святих, ангелологія, хамартологія, понерологія, сотеріологія, іконологія, сакраментологія, есхатологія.

Догматичне, апологетичне і порівняльне богослів'я. Пастирське богослів'я (літургіка, гомілетика, катехитика, каноніка). Моральне богослів'я.

Біблійне богослів'я: екзегетика, герменевтика, ісагогіка.

Загальний образ культури України-Русі кінця XVI – XVII ст.

Перші кроки на шляху конфесіоналізації: "ментальність реформ". Школа, колегія, гімназія, академія. Розмаїття мовних і конфесійних практик. "Сармати-роксолани" та / або "польські сармати". Світ загалом на тлі "ментальності реформ" елітарної культури. Барокова ментальність українців. Літературний текст бароко як відображення світогляду доби. AUREA LIBERTAS та LIBERUM ARBITRUM в літературі українського бароко.

Тематика семінарських занять

- Тема 1. Берестейська унія та її вплив на етноконфесійний розвиток Східної Європи (історіографічний та джерелознавчий аспект)
- Тема 2. Братський рух в Україні та Білорусі в XVI – XVII ст.: генеза, періодизація, типологія, локальна релігійна культура
- Тема 3. Інструментарій вивчення рукописної релігійної книги
- Тема 4. Інструментарій вивчення стародрукованої релігійної книги
- Тема 5. Релігійна культура Київської і Московської православних митрополій в XVI – на початку XVII ст.: порівняльний аналіз
- Тема 6. Релігійні культури Вільна і Львова в XVI – на початку XVII ст.: порівняльний аналіз
- Тема 7. Публічний простір Річпосполитської України та Білорусі у світлі книговидання

7. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Опрацювання питань, які не розглядаються на лекційних і семінарських заняттях:

1. Братський рух римо-католицької церкви Речі Посполитої.
2. Крилоси (капітули) єпархіальних кафедр як органи управління.
3. Біблеїстика в ранньомодерній Речі Посполитій.
4. Протестантське книговидання на теренах Великого князівства Литовського.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальні завдання полягають у підготовці реферату та комп'ютерної презентації з курсу «Історія церкви та релігійної культури Центрально-Східної Європи ранньомодерного періоду: методологія, історіографія, дослідницький інструментарій». Кількість балів, що виставляється за індивідуальне завдання, враховує ступінь розкриття теми, використання достатньої кількості джерел та літератури з теми, наявність наукових посилань, дотримання вимог до оформлення (структура індивідуального завдання обов'язково включає: вступ; основні розділи; висновки; список джерел та літератури). Вступ повинен містити обґрунтування актуальності досліджуваної проблеми, в тексті основної частини повинні міститися посилання на джерела. Обсяг індивідуального завдання – 10 – 15 сторінок друк. тексту. Формат А4 в текстових редакторах Word, поля: верхнє і нижнє – 2,0 см, ліве – 2,5 см, праве – 1,5 см; шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14, інтервал – 1,5.

Критерії оцінювання індивідуальних завдань

Характеристика та вид роботи	Максимальна кількість можливих балів
Самостійність виконання; логічність і послідовність викладення матеріалу; повнота розкриття теми.	До 10-ти балів
Обґрунтованість висновків; наявність списку використаних джерел та літератури.	До 6-х балів
Якість оформлення; наявність посилань.	До 4-ох балів
	Разом до 20 балів

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

1. Внесок польських істориків в дослідження історії ранньомодерної церкви
2. Внесок українських істориків в дослідження історії ранньомодерної церкви
3. Актові джерела до історії ранньомодерної церкви
4. Масові церковні джерела
5. Джерела до історії Берестейських церковних соборів 1596 р.
6. Джерела до історії Острозької Академії
7. Зародження книгодрукування в Україні та Білорусі
8. Джерела до історії церковних братств
9. Історія луцького братства
10. Історія київського братства
11. Гурток князя А. Курбського на Волині та його перекладні твори
12. Герасим Смотрицький та його творчість
13. Василь Суразький та його творчість
14. Клірик Острозький та його творчість
15. Станіслав Оріховський та його творчість
16. Мелетій Смотрицький та його творчість
17. Львівські церковні собори першої половини 90-х рр. XVI ст.
18. Ставропігія церковних братств: історіографія проблеми
19. Поминальна культура українського суспільства
20. Сакралізація міст: символіка та метафори
21. Історія Львівської єпархії: внесок історика І. Скочиляса
22. Історія Холмської єпархії: внесок історика А. Гіля
23. Львів як центр релігійно-культурного відродження в XVI – першій половині XVII ст.
24. Вільно як центр релігійно-культурного відродження в XVI – першій половині XVII ст.
25. Релігійно-культурне відродження у Києві в першій половині XVII ст.
26. Займоський собор 1720 р.: джерела та історіографія
27. Князі Острозькі в історіографії
28. В.-К. Острозький як патрон православної церкви
29. Львівська братська школа та її діячі

8. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Поточний контроль реалізується у формі оцінювання виступів на семінарських заняттях, проведенням контрольної роботи, здачею індивідуального завдання. Результати поточного контролю є основою для виставлення заліку.

Контрольна робота проводиться у письмовій формі наприкінці семестру після опрацювання лекційного та семінарського матеріалу.

Семестрова підсумкова оцінка визначається як сума балів з усіх видів навчальної роботи.

Семінарські заняття	Письмова контрольна робота	Індивідуальне завдання	Сума
40	40	20	100

Відповіді аспірантів на семінарських заняттях оцінюються в балах (від 0 до 5). Протягом семестру аспірант має мати не менше двох виступів. Відсутність другого виступу під час визначення середнього балу за семестр оцінюється 0 балів. Середній бал

за семестр визначається за формулою: $\frac{A}{n} \cdot K$, де А – сума усіх поточних балів набраних на

семінарських заняттях, n – кількість виступів, K – максимальна кількість балів, що відводяться на цей вид роботи.

Індивідуальне завдання готується протягом семестру і захищається в кінці семестру.

Аспірант, який пропустив, або не підготував семінарські заняття з поважних причин, має право пройти пропущений вид атестації в інший термін під час семестру. Аспіранти, які навчаються за індивідуальним графіком повинні пройти всі види атестації, які передбачені їхнім індивідуальним графіком.

Залік за талоном № 2 і перед комісією проводиться в письмовій формі з оцінюванням за стобальною шкалою.

9. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Мультимедійне обладнання, програми Microsoft Office 2010.

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590-1600). Edid. P. Athanasius G. Welykuj OSBM. – Romae, 1970. – 538 p.
2. Берестейська унія і українська культура XVII століття. - Матеріали “Третіх Берестейських читань”. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. – 184 с.
3. Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви в XVII столітті. Матеріали “Четвертих Берестейських читань”. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1997. – 154 с.
4. Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X - початок XVII ст.). Збірник документів і матеріалів. - К.: Наукова думка, 1988. – 287 с.
5. Вільгельм де Фріс. Рим і Патріяхати Сходу. – Львів: Видваництво УКУ, 2015. – 416 с.
6. Гіль А., Скочилас І. Володимирсько-Берестейська єпархія XI – XVIII ст.: історичні нариси. – Львів: Видавництво УКУ, 2013. – 271 с., іл.
7. Говгера В., о. Організаційна структура Львівської єпархії XVIII ст. (1700-1772). – Львів: Тріада плюс, 2014. – 1168 с.
8. Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XVI - середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. – Київ: ВД «Києво-Могилянська Академія», 2012. – 560 с.
9. Грушевський М. Історія України-Руси. - К.: Наукова думка, 1994-1995. - Т. 5-8.
10. Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. – 426 с.
11. Держава, суспільство і Церква в Україні у XVII столітті. - Матеріали “Других Берестейських читань”. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. – 196 с.
12. Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних рухах XVI – першої половини XVII ст.. – Київ: ПП Сергійчук М.І., 2008. – 882 с.
13. Ісиченко І., арх. Історія Христової Церкви в Україні. – Київ: Акта, 2003. – 471 с.
14. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст. – Київ: Наукова думка, 1966. – 249 с.
15. Історичний контекст, укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління. - Матеріали “Перших Берестейських читань”. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1995. – 187 с.

16. Крижанівський О.П., Плохій С.М. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навч. посібник: У 3-х книгах. – Кн. 3: Кінець XVI – середина XIX століття. – К.: Либідь, 1994. – 336 с.
17. Марзалюк І.А. Людзі дауняй Беларусі: этнаканфесійныя і сацыякультурныя стэрэатыпы (X-XVII ст.ст.). – Магілёв: МДУ імя А.А.Куляшова, 2003. – 322 с.
18. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.
19. Мончак І. Флорентійський екуменізм у Київській Церкві: Унійна ідея у помісній еклезіяльній традиції. – Львів: Видавництво УКУ, 2012. – 364 с.
20. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст. – К.: Основи, 1998. – 578 с.
21. Плохій С. Наливайкова віра: Козаки та релігія в ранньомодерній Україні / Перекл. з англ. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
22. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII – XVIII ст. – Львів: Видавництво УКУ, 2010. – 832 с.
23. Стецик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII ст.). – Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка, 2014. – 388 с.
24. Тимошенко Л. Берестейська унія: Навчальний посібник. – Дрогобич: Коло, 2004. – 197 с.
25. Тимошенко Л. Руська релігійна культура Вільна. Контекст доби. Осередки. Література та книжність (XVI – перша третина XVII ст.). – Дрогобич: Коло, 2020. – 796 с.
26. Ульяновський В.І. Історія церкви та релігійної думки в Україні. - Навч. посібник: У 3-х кн. - Кн. 1. Середина XV - кінець XVI ст. - К.: Либідь, 1994. – 446 с.
27. Тимошенко Л. *Aurea mediocritas* російського унієзнавства: зміна парадигми чи реанімація старих концепцій? // Український гуманітарний огляд. – Вип.11. – К.: Критика, 2005. – С.104-120.
28. Тимошенко Л. Ставропігія церковних братств і генеза Берестейської унії // *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku. Zbiór studiów.* – Lublin, 2005. – S.237-250.
29. Тимошенко Л. Єпископ Кирило Терлецький: родовід і початок духовної кар'єри // ДКЗ. – Вип. IX. – 2005. – С. 202-213.
30. Тимошенко Л. Белзька нарада ієрархії руської церкви 1590 року: свідчення джерел та інтерпретації істориків // Белз і Белзька земля. Науковий збірник. – Вип. II. – Белз, 2006. – С. 25-28.
31. Тимошенко Л. "Жаль намъ души и сумненья вашей милости" (київський митрополит Онисифор Дівочка перед викликами часу) // ДКЗ. – Вип. X. – Дрогобич, 2006. – С. 149-165.
32. Тимошенко Л. Ставропігія церковних братств у контексті Берестейської унії. Історіографічний аспект // *Confraternitas*. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / Відп. редактор М.Крикун. – Львів, 2006-2007 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наук. праць. Вип.15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – С.250-267.
33. Тимошенко Л. Криза церковного життя Київської православної митрополії наприкінці XVI ст.: інтерпретації істориків і свідчення джерел // ДКЗ. – Т. XI-XII. – Дрогобич, 2008. – С. 96-116.
34. Тимошенко Л. Князь В.-К. Острозький і укладення Берестейської унії // Наукові записки. Історичні науки / Національний університет «Острозька академія». – Вип. 13: Матеріали міжнародної наукової конференції «Князь Василь-

- Костянтин Острозький в історії України та Європи» 15-17 жовтня 2008 року. – Острог, 2008. – С. 105-127.
35. Тимошенко Л. Діяльність єпископа Кирила Терлецького на уряді Луцько-Острозької кафедри // *Studia z dziejów i tradycji metropolii kijowskiej XII – XIX wieku* / Red. A. Gil / *Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej*. – Т. 5. – Lublin, 2009. – S. 193-211.
 36. Тимошенко Л. Православний схід Європи в описах італійського гуманіста Джованні Ботеро (кінець XVI ст.) // *Res Historyka* / Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej / Red. Henryk Gmiterek. – Т. 27. – Lublin, 2009. – S. 31-41.
 37. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. – Київ: Критика, 2002. – 415 с.
 38. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII ст. – Київ: Laurus, 2002. – 472 с.
 39. Augustyniak U. Państwo świeckie czy księżę? Spór o rolę duchowieństwa katolickiego w Rzeczypospolitej w czasach Zygmunta III Wazy. Wybór tekstów. – Warszawa: Wydawnictwo Semper, 2013. – 688 s.
 40. Borkowski A. Patriarchaty Wschodu w dziejach Rzeczypospolitej (1583-1601). – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2014. – 391 s.
 41. Bractwa religijne w średniowieczu i w okresie nowożytnym (do końca XVIII wieku) / Red. D. Burdzy, B. Wojciechowska. – Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2014. – 420 s.
 42. Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej. Cykl II: Nie wszystkim umrę. Pamięć o zmarłych w kulturze staropolskiej / *Studia* pod red. A. Jankowskiego i A. Klondera. – Bydgoszcz, 2015. – 295 s.
 43. Gil A., Skoczylas I. Kościoły wschodnie w państwie Polso-Litewskim w procesie przemian i adaptacji: Metropolia Kijowska w latach 1458-1795. – Lublin-Lwów: IESW, 2014. – 684 s.
 44. Dżega M. Obrońca wiary niechcianej. Życie i działalność egzarchy tronu patriarchalnego Konstantynopola Arcydiakona Nikifira Paraschesa-Kantakuzena (1537-1599). – Warszawa, 2014. – 302 s.
 45. Halecki O. Od Unii Florenckiej do Unii Brzeskiej. T.1, 2. – Lublin, Rzym: IESW, 1997.
 46. Jobert A. Od Lutry do Mohyly. Polska wobec kryzysu chrześcijaństwa 1517-1648. – Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1994. – 333 s.
 47. Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525 – 1608) wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1997. – 288 s.
 48. Kempa T. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549-1616) wojewoda wileński. – Warszawa: Semper, 2000. – 381 s.
 49. Kempa T. Wobec kontrreformacji: Protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007. – 624 s.
 50. Krejgseisen W. Stosunki wyznaniowe w relacjach państwo-kościół między reformacją a oświeceniem. – Warszawa: Semper, 2010. – 710 s.
 51. Kuczara K. Grecy w Kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585-1621). – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012. – 292 s.
 52. Lorens B. Bazylianie Prowincji Koronnej w latach 1743-1780. – Rzeszów: Wydawnictwo UR, 2014. – 560 s.
 53. Mironowicz A. Biskupstwo turowo-pińskie w XI-XVI wieku. – Białystok: Trans Humana, 2011. – 358 s.

54. Niechwiej M. O błędach rusińskiego obrządku, to jest Elucidarius errorum ritus Ruthenici (1501), czyli Jan z Oświęcimia wobec idei unii kościelnej z prawosławnymi Rusinami. – Kraków: Collegim Columbinum, 2012. – 483 s.
55. Schilling H. Konfesjonalizacja. Kościół i państwo w Europie doby przednowoczesnej. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010. – 640 s.
56. Schilling H. Jedność i różnorodność Europy we wczesnej epoce nowożytnej: religia – społeczeństwo-państwo. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010. – 225 s.
57. Tazbir J. Państwo bez stosów i inne szkice // Tazbir J. Prace wybrane. – T.1. – Kraków: Universitas, 2000. – 393 s.
58. Walczak W. Unicka eparchia turowo-pińska w XVII-XVIII wieku. Struktura organizacyjna. – Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012. – 296 s.

Допоміжна

1. Ісаєвич Я. Україна давня і нова: народ, релігія, культура. – Львів: Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, 1996. – 335 с.
2. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.
3. Історія української культури у п'яти томах. – Т.2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть / Гол. ред. тому Я.Ісаєвич. – К.: Наукова думка, 2001. – 847 с.
4. Історія української культури у п'яти томах. – Т.3: Українська культура другої половини XVII – XVIII століть / Гол. ред. тому В.А.Смолій. – К.: Наукова думка, 2003. – 1246 с.
5. Ковчег: Науковий збірник із церковної історії / За ред. Б.Гудзяка, І.Скочиляса та О.Турія. – Ч. II – IV. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії / Українського Католицького Університету, 2000 – 2004.
6. Україна модерна / За ред. Я. Грицака, Л. Зашкільняка, Е. Гийдела. – Ч. 1 – 9. - К.: Критика; Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 1996 – 2005.
7. Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Вип. 1 – 4. - К.: Інститут історії України НАН України, 2000 - 2004.
8. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття / Авториз. перекл. з англ. М.Габлевич, під ред. А. Ясіновського. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – 250 с.
9. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Вид. 2-ге, перероб. та розшир. – К.: Критика, 2005. – 584 с.
10. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. – К.: Критика, 2002. – 416 с.
11. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К.: Наукова думка, 1993. – 414 с.
12. MEDIAEVALIA UCRAINICA: Ментальність та історія ідей / Редактори: Олексій Толочко, Наталя Яковенко, Леся Довга. – Т. I – V. – К.: Критика, Товариство дослідників Центрально-Східної Європи, 1992 – 1998.
13. Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie. Pod red. T. Chynczewskiej-Hennel i N.Jakowienko. – Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000. – 183 s.
14. Stosunki międzywyznaniowe w Europie Środkowej i Wschodniej w XIV – XVII wieku / Red. M. Dygo, S. Gawlas, H. Grala. – Warszawa, 2002. – 109 s.

15. Z dziejów stosunków wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI – XVII wieku / Pod red. H.Gmiterka // Res Historyka. – Z. 10. – Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 242 s.

11. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України
<http://archeos.org.ua>

- Інститут історії України НАН України <http://history.org.ua/uk>

- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua>

- Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
<http://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/golovna2/>

- Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. – Режим доступу:
<http://litopys.org.ua>

- Історія Великого Князівства Литовського. – Режим доступу:

<http://www.jivebelarus.net/history/gistografia/history-of-magnus-ducatus-lithuaniae.html>

- Велике князівство Литовське. – Режим доступу:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%BA%D0%BD%D1%8F%D0%B7%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5